

David Bakan

Sigmund
Freud

a židovská mystická tradice

Sigmund Freud
a židovská mystická tradice

David Bakan

Sigmund
Freud
a židovská mystická tradice

David Bakan

Obsah

Předmluva	11
Předmluva k novému vydání	15
Poděkování	18
ČÁST I. POZADÍ VZNIKU PSYCHOANALÝZY	21
1. Problém původu psychoanalýzy	23
2. Hypotézy vztahující původ psychoanalýzy k Freudovu osobnímu životu	25
3. Psychoanalýza jako problém v dějinách idejí	33
4. Antisemitismus ve Vídni	35
5. Obecná otázka disimulace	40
6. Přetvařoval se někdy Freud?	43
7. Pozitivní identifikace Freuda jakožto Žida	47
8. Freudův vztah k Fliessovi a ostatním jeho židovským spolupracovníkům	53
ČÁST II. PROSTŘEDÍ ŽIDOVSKÉHO MYSTICISMU	61
9. Raná kabala	63
10. Moderní kabala	66
11. Zóhar	70
12. Doba Chmelnického	72
13. Židovská samovláda	75
14. Období sabatiánské	78
15. Období frankistické	83
16. Chasidismus	86
ČÁST III. TÉMA MOJŽÍŠE VE FREUDOVĚ MYŠLENÍ	93
17. Michelangelův Mojžíš	95
18. Několik významných životopisných poznámek	102
19. Muž Mojžíš a monoteistické náboženství – kniha dvojího obsahu	105

20. Mojžíš jakožto Egyptan	110
A. Sabatiánské naplnění	111
B. Fantazie o „rodinném románu“	112
C. Mojžíš a antisemitismus	113
D. Održení Mojžíše od Židů	116
21. Mojžíš byl zabit Židy	120
22. Mesiášská identifikace Freuda	124
ČÁST IV. ĎÁBEL JAKOŽTO SUSPENDOVANÉ SUPEREGO	133
23. Úvod	135
24. Přejít	137
25. Hypnóza a kokainová epizoda	143
26. Objev přenosu	146
27. „Flectere...“ Výkladu snů	149
28. Freudovo pojednání o posedlosti démonem	152
29. Stavba Výkladu snů	156
30. Významové vrstvy obrazu ďábla	162
A. Problém „odstupu“	162
B. Ďábel jakožto znalec	163
C. Léčivá moc Ďábla	164
ČÁST V. PSYCHOANALÝZA A KABALA	167
31. Problém vzdělanosti	169
32. Techniky výkladu	172
A. Člověk jakožto Tóra	172
B. Výklad en detail a en masse	175
C. Výklad snů v traktátu Berachot	178
D. Slovní hříčka	181
33. Sexualita	186
DOSLOV	205
Heimlichkeit	207
Rejstřík	217

Génius, jak známo, je nepochopitelný a nenese odpovědnost, a proto bychom se ho jako vysvětlení neměli dovolávat dříve, než selžou všechna ostatní řešení.

Všechno nové musí být předem připraveno a musí pro ně existovat předběžné podmínky v tom, co mu předchází.

Jen pár úkolů je tak přitažlivých jako výzkum zákonů, které vládnou duši výjimečně obdařených jedinců.

—Sigmund Freud

David Bakan
Sigmund Freud and the Jewish Mystical Tradition

copyright © 1958 by David Bakan
translation © Daniel Micka, 2017

ISBN 978-80-7511-363-4

ISBN 978-80-7511-364-1 (epub)

ISBN 978-80-7511-365-8 (pdf)

Předmluva

Smyslem tohoto eseje je prozkoumat hypotézu týkající se duchovních předchůdců freudovské psychoanalýzy. Z hlediska dějin idejí představuje psychoanalýza zvláštní problém. Myšlenková hnutí formátu psychoanalýzy mají obvykle v dějinách lidského myšlení výrazné předky. Přestože za každým velkým myšlenkovým hnutím stojí géniové, sotva kdy se jejich příspěvky rozvinou do takové míry jako psychoanalýza, jsou-li dílem jediného člověka.

Na Freuda se někdy pohlíží jako na nevysvětlitelného velikána, který náhle přišel na svět, zanechal v něm své hluboké a komplikované poselství a pak z něj odešel. Když chceme pochopit intelektuální dějiny psychoanalýzy, podaří se nám objevit mnoho rysů Freudova myšlení v hlavních proudech západní civilizace. Přesto však základní modus psychoanalýzy se od všech těchto dalších myšlenkových způsobů tak radikálně liší, že otázka jejího původu nebyla dosud uspokojivě zodpovězena.

Hypotézou tohoto eseje je, že úplné pochopení vzniku psychoanalýzy nebude v zásadě možné, pakliže ji nebudeme posuzovat z hlediska dějin judaismu a konkrétně dějin židovského mystického myšlení. To neznamená, že budeme schopni vykládat psychoanalytické teze přímo ze židovských mystických výrazů. Náš názor je spíše takový, že Freudovo opakované tvrzení, že patří k Židům, má pro vznik a vývoj psychoanalýzy větší význam, než se obvykle uznává. Freud byl účastníkem v boji za židovskou mystiku; zajímal se o její otázky; a kde to bylo vhodné, čerpal z jejích prostředků, aby se pro tento boj řádně vyzbrojil.

Doufám, že tento esej čtenářům postupně objasní, že židovský mysticismus hrál při styku židovství se západním světem zvláštní roli. Jednalo se o hnutí v rámci judaismu, které bylo zejména po sedmáctém století s ohledem na klasické životní způsoby Židů revoluční. Sloužilo k oslabení klasických vzorců uvnitř judaismu, a tím usnadnilo vstup Židů do širších proudů západního světa. Proto naše prezentace Freuda jako účastníka tradice židovské mystiky nijak nepoškozuje základní pojetí Freuda jakožto západního vědce a výzkumného pracovníka.

Zásadní postavou v naší analýze je Sabataj Cvi, falešný mesiáš Židů ze sedmáctého století. Ač byl v dějinách Židů zcela zapuzen – a my jsme přesvědčeni, že oprávněně – byl sociální výbuch, který tuto postavu obklopoval, pro celý

následující vývoj Židů kritický. Sabataj Cvi a sabatiánské hnutí jsou v jistém smyslu pro některé z podstatných znaků Freudových problémů paradigma. To, co hnutí sabatiánů znamenalo z hlediska emocionálního a sociálního mesiášství, s tím se Freud utkal jako s vědeckým problémem; a v tom snad spočívá jeho genialita.

Náš pokus pochopit Freuda z hlediska židovské historie by neměl být brán tak, jako bychom byli přesvědčeni, že Freud byl tajným žákem židovského učení. Obraz Freuda za hluboké noci pečlivě studujícího kabalistické knihy nepodporují žádná fakta; takováto praxe by však nebyla bývala v rozporu se vzorci čelních židovských představitelů mysticismu. Nicméně židovské mystické myšlení bylo přítomno právě v těch částech Evropy, odkud pocházeli jeho rodiče a značná část vídeňských Židů. Toto myšlení mělo vesměs konkrétní podobu v obecných slovních projevech Židů. Můžeme předpokládat druh přenosu, který se děje, když rodič či prarodič komentuje určitý problém doby. Komunikace se pak může konat pomocí příběhů či vtipů, které Freud sám sbíral.

Když se učení židovské mystiky vloží do knih, často vypadá jako nepatrné útržky informací. Například *Chasidská antologie* (Hasidic Anthology) vydaná rabínem Newmanem není vůbec antologií teologických pojednání. Jak stojí na titulní straně, jedná se spíše o „podobnost, lidové příběhy, bajky, aforismy, epigramy, výroky, anekdoty, přísloví a exegetické výklady chasidských mistrů a žáků; jejich tradice a moudrosti“.¹ Když nás chce autor seznámit se sociálními a politickými podmínkami chasidských Židů, domnívá se, že má právo opírat své pojednání o analýzu legendárních textů a nikoliv o jiné druhy historických údajů.² A knih o legendách, jež představují hlavní tištěný prostředek přenosu, je nepočít.³

Při pokusu pochopit vznik psychoanalýzy jako projev židovského mysticismu bylo naším úkolem zdůraznit slovo *mystika* stejně jako slovo *židovský*. Židovský mysticismus byl nepochybně hlavním prostředkem přenosu. Fungoval asi tak, že u Freuda rozvinul určité perceptuální a emocionální schopnosti a vymezil některé základní vzorce reakcí v souvislosti s problémy, s nimiž se setkal.

Autor si je vědom skutečnosti, že všechny formy mysticismu mají společné znaky a že historicky vzato existuje mezi rozličnými projevy mystického podnětu značně velký kulturní tlak. Nesnažili jsme se oddělit texty, které židovskou mystiku podporují nebo které z ní vycházejí. Například pythagorejství rozhodně židovskou mystiku ovlivnilo; a víme, že Goethe, jehož si Freud velice vážil, studoval kabal. Tyto souvislosti jsou však příliš komplikované, než abychom je do tohoto eseje zahrnuli. V tomto pojednání o židovské mystice jsme se zkrátka spokojili s tím, že probíráme *charakteristické* rysy a že *charakteristické* neznamená *jedinečné*.

Při diskusích o tomto eseji padla často otázka, jaký je asi autorův vlastní názor na mysticismus. V tomto stadiu nemá však autor pocit, že by mohl zformulovat

a obhájit nějaké uspokojivé hodnocení. Rozhodně si však myslí, že v mysticismu je cosi hlubokého a plodného, co často v současném intelektuálním úsilí chybí. Autor si jasně uvědomuje, že s mysticismem je spjata řada představ a názorů, které žádný moderní učenec nemůže respektovat. Ovšem když odmítáme mystické způsoby myšlení, odmítáme tím možná mnohem více než jen pověru.

Dáváme-li Freuda do souvislosti s tradicí židovské mystiky, chceme se vyhnout tomu, abychom vytvářeli dojem, že psychoanalýzu lze zredukovat na zvláštnosti duševního života jejího tvůrce. Povrchní technika redukcionismu *ad hominem* je popřením podstatné kreativity u člověka. V literatuře existuje několik pokusů zbavovat se freudovských příspěvků takovýmto způsobem. Argumentace *ad hominem* se však správně počítá mezi racionální bludy v učebnicích o logice.

Snažili jsme se učinit esej srozumitelný lidem, kteří nejsou vzděláni ani v psychoanalýze, ani v židovských dějinách. Kdekoliv to bylo možné, uvádím odkazy na prameny dostupné v anglickém jazyce. Čtenář, který má zájem prostudovat některé texty o židovské mystice, má k dispozici zejména publikaci Gershoma G. Scholema *Major Trends in Jewish Mysticism* a knihu *The Zohar* vydanou nakladatelstvím Soncino Press a přeloženou Harry Sperlingem, Maurice Simonem a Paulem P. Levertoffem.

Předložený esej má pět částí a epilóg. V první části si pokládám otázku vzniku psychoanalýzy jakožto problému v dějinách idejí a pokouším se prokázat některé vztahy mezi Freudem a židovskou tradicí. V druhé části se krátce zmíním o některých znacích židovské historie. Ve třetí části pojednáme o Freudových spisech o Mojžíšovi, kde si Freud podle našeho názoru dovolil odhalit nejvíce, pokud jde o roli židovství v jeho myšlení. Ve čtvrté části probíráme obraz ďábla, obraz, který v jakémsi metaforickém smyslu obsahuje několik zásadních charakteristik vzniku psychoanalýzy. V páté části zkoumáme psaná díla židovské mystiky a jejich význam pro psychoanalýzu. V epilógu jsme se pokusili poněkud hlouběji pochopit smysl Freudovy židovské identifikace a jako oporu jsme k tomu použili Freudovu analýzu slova „Heimlichkeit“ – slova, kterého rovněž užíval k charakterizaci svých židovských pocitů.

Osobně nejvýznamnějším člověkem při psaní tohoto eseje byl můj dědeček Yitzchak Yosef Rosenstrauch, jemuž je esej věnován. Byl to člověk, který měl na mě největší vliv. Podle obvyklých měřítek byl nevzdělaný. Až do šedesáti let měl gramotnost omezenou na recitaci modliteb v *Siduru* či *Machzoru*. Znal význam pouze několika hebrejských slov. V šedesáti pěti se naučil číst v jidiš a zbylá léta života věnoval Bohu a hrstce knih psaných v jidiš, které vlastnil. Význam a důležitost pokory chápal lépe než kdokoli, koho jsem kdy poznal.

Když jsem byl mladý, trávil hodiny tím, že mi četl fantastické legendy o chasidských vůdcích. Naším oblíbencem byl Moiše Leib ze Sassova. Dosud si vybavuji jeho slova, že ten, kdo se nevěnuje každý den hodinu sobě, není člověkem, a že k tomu,

PŘEDMLUVA

abychom pomohli někomu jinému z bláta, musíme být ochotni nakydat bláto na sebe.

Jakmile jsem se stal schopným užívat sofistiky a zcyničtěl jsem, nelaskavě jsem ho peskoval: „Mistře Itsche (tak jsme ho oslovovali), proč vykonáváte *da- von* (recitujete modlitby z modlitebních knih), když nerozumíte ani slovu?“ Odpověď byla stále táž: „Proč bych měl rozumět já, když rozumí Ten Nahoře?“

David Bakan

Columbia, Missouri
Září, 1958

POZNÁMKY

První dva citáty před Předmluvou jsou z *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství*, Sebrané spisy Sigmunda Freuda, svaz. 16, Psychoanal. nakl., 1998, první ze str. 135; druhý ze, str. 100; třetí citát je z Freudovy předmluvy ke knize M. Bonapartové, *The Life and Works of Edgar Allan Poe* (London: Imago Publishing Co., 1949), str. xi.

1. *Louis I. Newman (ed.), The Hasidic Anthology, New York: Bloch Publishing Co., 1944.*
2. *Menasche Unger, Chassidus un Leben [Chassidism and Life], New York, 1946.*
3. *Srov. např. výbor in: Martin Buber, Chasidská vyprávění, Kalich, 1990.*

Předmluva k novému vydání

Někteří o tomto eseji mluví jako o jakémisi „detektivním příběhu“. Materiál, který jsem měl k dispozici v době, co jsem jej psal, zanechal jednu otázku, kterou jsem tehdy neměl možnost rozhodnout: Byl si Freud *vědom* role židovské mystické tradice jakožto faktoru při vzniku psychoanalýzy? Některé zprávy, které upoutaly mou pozornost od té doby, co jsem esej dopsal, zvyšují pravděpodobnost, že si to uvědomoval.

Poté, co moje kniha vyšla, objevila se publikace *Vzpomínky, sny, myšlenky* C.G. Junga.¹ V ní je dodatek obsahující několik dopisů, které Freud Jungovi napsal. V jednom z nich s datem 16. dubna 1909 je Freudovo numerologické pojednání o čísle 62, jež se podobá jeho pojednání o tomto čísle v „Něčem tísnivém“, které v této knize probírám (str. 207 a násl.). Podezření na jeho autobiografičnost zcela potvrzuje Freudův dopis. Ale navíc to, že taková analýza vychází z numerologické záliby v židovské mystické tradici jakožto něčeho, co je poměrně úmyslné, ukazuje následující Freudův odkaz na tuto analýzu: „V mé mystice najdete znovu potvrzenou specificky židovskou povahu.“²

Schůzka, kterou jsem pak měl s Chaimem Blochem, vynikajícím studentem judaismu, kabaly a chasidismu, mně mnohé osvětlila.³ Napsal mi, že četl recenzi článku *Sigmund Freud and the Jewish Mystical Tradition* v časopise *Day-Journal* a chce mě informovat o tom, že se s Freudem znal. Přiložil výstřižek o sobě z jednoho životopisného slovníku, abych věděl, o koho jde. Poprosil mě, zda by si mohl mou knihu přečíst; ač neumí anglicky, mohl by prý s pomocí svých dětí její význam pochytit.

Dopis od Chaima Blocha jsem četl s jistým vzrušením. Ve své knize prosazují tezi, že existuje určitý vztah mezi vznikem psychoanalýzy a židovskou mystickou tradicí. Neposkytují však žádný nebo téměř žádný *přímý* důkaz takové spojitosti; vlastně mám několik výhrad ohledně významu přímé souvislosti a zejména pak ohledně významu toho, zda měl Freud *vědecký* zájem o židovskou mystiku. Nicméně mě to velice zaujalo, neboť se zároveň zmiňují o tom, že Freud o takových věcech s Chaimem Blochem hovořil. Nenapadlo mě, že bych s oním Chaimem Blochem mohl mluvit i já.

Okamžitě jsem jeden výtisk své knihy zabalil a poslal Blochovi na jeho

domovskou adresu do New Yorku. Jelikož jsem za pár týdnů jel do New Yorku, napsal jsem mu, zda bych se s ním mohl setkat. Souhlasil a řekl mi, že má pro mě několik zajímavých informací o Freudovi.

Přijel jsem k němu do Bronxu s magnetofonem, abych si mohl náš rozhovor nahrát. To mi nedovolil se slovy, že by jeho děti měly námitky, protože jim to příliš připomíná nacisty a podobné věci. Hovořili jsme v jidiš. Zajímal se o mou minulost, zvláště o část Evropy, z níž pocházeli moji rodiče. Když zjistil, že jsem také z *Haliče*, začal mi projevovat neuvěřitelnou přízeň.

Pak mi vyprávěl svůj příběh. Byl blízkým přítelem Josefa Blocha, jednoho z vůdců boje proti antisemitismu ve Vídni. Josef Bloch (s nímž nebyl v příbuzenském poměru) mu byl jakýmsi učitelem a nabádal ho k tomu, aby přeložil dílo Chaima Vitala, kabalisty ze 16. až 17. století. Začal tedy překládat, ale myšlenky Chaima Vitala mu nějak nebyly po chuti. Přesto na překladu pracoval i nadále, dokud byl Josef Bloch naživu. Když Josef Bloch zemřel, s prací skončil.

Jednou měl však sen, v němž se mu Josef Bloch zjevil, pohrozil mu prstem před obličejem a zeptal se ho, proč práci o Chaimu Vitalovi nedokončil. Ze snu se probudil a byl tak nabitý energií, že úkol úspěšně dodělal. Přesto však se mu Vitalovy myšlenky jevily tak odporne, že se nemohl donutit knihu na svou vlastní zodpovědnost vydat. Hledal proto někoho, kdo by k ní napsal předmluvu: ve skutečnosti chtěl, aby zodpovědnost za její vydání na sebe vzal někdo jiný. Tehdy se sblížil se Sigmundem Freudem.

Freud, řekl Chaim Bloch, byl celý bez sebe vzrušením, když si rukopis přečetl. „To je zlato!“ zvolal Freud a divil se, jak to, že dílo Chaima Vitala mu nikdy předtím nepadlo do oka. Souhlasil, že ke knize napíše předmluvu, a dokonce dobrovolně nabídl pomoc při jejím publikování.

Pak se Freud obrátil na Blocha a řekl mu, že i on napsal knihu o judaismu; a vytáhl rukopis *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství*. Bloch byl zcela zděšen. „Antisemité,“ řekl, „nás obviňují ze zabití zakladatele křesťanství. A teď nějaký Žid přijde s tím, že jsme zabili i zakladatele judaismu. Chystáte past na židovský národ.“ A dále řekl: „Zkoumal jste záznamy o narození a úmrtí ve starověkém Egyptě a našel jste nezvratný důkaz, že Mojžíš byl Egypťan a Židé ho zabili?“

Freud se na Blocha dopálil a řekl mu, že s ním, ani s knihou o Chaimu Vitalovi už nechce mít nic společného, a rozlícen odešel z místnosti.

Bloch nevěděl, co dělat. Nechtěl hned odejít, aby to nevypadalo nezdivořile, a tak v místnosti zůstal. Na stole ležely dva rukopisy, jeho o Vitalovi a Freudův o Mojžíšovi, oba napsané na stejném druhu papíru a dost zpřeházené. *Jecer hara*, zlý pud, jak řekl Bloch, mu napovídal, že by bylo zcela „pochopitelnou“ chybou, kdyby se oba rukopisy pomíchaly, a tak je odnesl; a to by byl býval konec *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství*. Napadlo ho však, že jestli má Freud kopii *Mojžíše*, není to k ničemu.

Důležitou informací pro mě však bylo toto: zatímco Bloch čekal v místnosti,

prohlížel si Freudovy knihy. Ve Freudově knihovně spatřil velkou sbírku judaik (která chybí v předpokládané „Freudově knihovně“ umístěné v knihovně Psychiatrického ústavu v New Yorku), spoustu knih o kabale v němčině a, co je nejdůležitější, kopii francouzského překladu *Zóharu*!

Ve své knize věnuji *Zóharu* značnou pozornost, neboť se bezpochyby jedná o nejvýznamnější dílo židovské mystické tradice. Řada znaků v *Zóharu* prozrazuje výraznou souvislost s psychoanalytickým hnutím – mimo jiné s konceptem lidské bisexuality a koncepty sexuality obecně. Je tu rovněž pojetí, že člověka lze studovat podle exegetických technik spjatých se studiem Tóry; a teorie přirozenosti antisemitismu téměř identická s teorií z Freudova pojednání *Muž Mojžíš a monoteistické náboženství*. A co víc, existuje tu jakási atmosférická podobnost – podobnost, již v podstatě nelze sdělit nějakým stručným popisem.

I když jsem tušil, jak moc je pravděpodobné, že měl Freud se *Zóharem* něco společného, nechtěl jsem to tvrdit, aniž bych měl opravdu důkazný materiál. Vlastně jsem i v Předmluvě napsal: „Náš pokus pochopit Freuda z hlediska židovské historie by neměl být brán tak, jako bychom byli přesvědčeni, že Freud byl tajným žákem židovského učení. Obraz Freuda za hluboké noci pečlivě studujícího kabalistické knihy nepodporují žádná fakta; takováto praxe by však nebyla bývala v rozporu se vzorci čelních židovských představitelů mysticismu.“

Tato nová informace od Blocha mě udivila. Freud skutečně *Zóhar* znal a jeho vztah k židovskému mysticismu by tak mohl nabýt vědecké podoby.

David Bakan

POZNÁMKY

1. Jung, C. G. *Vzpomínky, sny, myšlenky*, str. 336, *Atlantis*, 1998
2. *Tamtéž*, str. 337
3. *S nepatrnými úpravami následuje reprint krátkého článku, který jsem napsal do časopisu Commentary v lednu 1960, autorská práva © 1960 vlastní Americký židovský výbor; zde jej předkládám s laskavým svolením vydavatelů.*
4. Části tohoto rozhovoru Bloch uveřejnil: „An Encounter with Freud,“ in *Bitzaron*, listopad 1950.

Poděkování

Během práce na tomto eseji se mi dostalo pomoci z mnoha stran, ovšem veškerá zodpovědnost za to, co je tu řečeno, padá na mě.

Můj hlavní dík patří profesorovi Davidu C. McClellandovi. Na základě jeho snažení jsem byl ustanoven hostujícím přednášejícím a společníkem při výzkumu na katedře Sociálních vztahů Harvardské univerzity, což mi při této práci značně pomáhalo. Neustále mně radil a povzbuzoval a vznášel návrhy, které jsem mile rád přijímal. Bez jeho pomoci bych tento esej určitě nebyl schopen dokončit.

V létě roku 1955 mi Postgraduální vědecký výbor Univerzity v Missouri udělil vědeckou profesuru, která zajišťovala prostředky na cesty do New Yorku, abych mohl navštěvovat tamní knihovny.

Zvláštní dík patří spolku B'nai B'rith. Rabi Morris Fishman, ředitel Hillelovy nadace spolku B'nai B'rith při Univerzitě v Missouri, mi pomohl překonat počáteční problémy, které s tímto výzkumem souvisely. Jistou radost cítím z toho, že jsem některé ze svých názorů v tomto eseji obsažených prvně představil právě tomuto spolku, zrovna jako Freud představil kdysi své názory na výklad snů nejprve členům spolku B'nai B'rith ve Vídni. Stejně jako mi Hillelova nadace spolku B'nai B'rith pomohla v Missouri, pomohla mi i na Harvardu. Rabi Richard L. Rubenstein, ředitel Nadace na Harvardu, mi věnoval nemálo času a zpřístupnil mi také vybavení nadační knihovny.

Při takovéto práci je zpřístupnění knihoven a spolupráce knihovníků naprosto nutností (*sine qua non*). Univerzitní knihovně v Missouri vděčím především za to, že pro mě získávala nákupem a zápůjčkou materiály, které nebyly ihned k dispozici. Za obětavou spolupráci i pomoc děkuji těmto lidem: paní Evě J. Meyerové a panu Robertu Meltonovi z knihovny Abrahama A. Brilla patřící k Psychoanalytickému institutu v New Yorku; zesnulému Dr. Jacobovi Shatzkymu a panu Williamu C. Bryantovi z knihovny Psychiatrického institutu v New Yorku; pracovníkům ze Sbirky judaik Veřejné knihovny v New Yorku; pracovníkům z knihovny YIVO (Institut pro židovský výzkum) v New Yorku; paní L. C. Mishkinové z knihovny Hebrejské teologické fakulty v Chicagu; panu Harrymu L. Poppersovi z Leafovy knihovny fakulty židovských studií v Chicagu;

a pracovníkům z Widenerovy knihovny na Harvardské univerzitě.

Svůj čas mi věnovalo mnoho dalších lidí. Vřelost, s jakou se některé názory v mé knize setkávaly, byla neustálým zdrojem povzbuzení při překonávání mnoha těžkostí, s nimiž jsem se během své práce potýkal. Moji studenti na Univerzitě v Missouri a na Harvardu bystře a se zájmem poslouchali a komentovali každý bod, který jsem s námahou rozvíjel.

Názory v tomto eseji jsem prodiskutoval s mnoha lidmi, ale jejich nedočetelnou pomoc nelze splatit pouhou zmínkou o jejich jméně: byli to Dr. Leslie Adamsová, profesor Gordon W. Allport, pan William Aron, profesor Jerome Bruner, slečna Josephine L. Burroughsová, profesor Reuel Denney, pan Harvey Fischtrom, profesor Marvin Fox, Dr. James Frank, pan Nathan Glazer, Dr. H. Raphael Gold, pan Clement Greenberg, profesor Abraham J. Heschel, profesor Elihu Katz, Dr. Herbert Kelman, profesor Isadore Keyfitz, pan Irwin Kremen, profesor Abraham Maslow, rabi Abraham Pimontel, profesor Simon Rawidowicz, pan James Reiss, rabi Menachem Mendel Rubin, profesor David Riesman, Dr. Theodore Reik, Dr. A. A. Roback, profesor Carl Schorske, rabi Joseph B. Soloveitchik, profesor Lewis Spitz, rabi Judah Stampfer, pan Menashe Unger, profesor Meyer Waxman, profesor Kurt H. Wolff a Dr. Mark Zborowski.

Rád bych také vyjádřil svůj dík kolegům z Univerzity v Missouri a na Harvardu, kteří mě trpělivě podporovali a pomáhali mi, když bylo třeba.

V souvislosti s touto prací mi také moje žena Mildred dala tolik, že to ani neumím vyjádřit. Moje děti, Joseph, Deborah a Abigail, mě zase navracely k bezprostřední realitě, když jsem se příliš dlouho toulal v oblastech kabaly a psychoanalýzy; velice jim vděčím za „instinktivní sebezapření“, s jakým se zapojovaly do šlechetné snahy – občas úspěšné, občas neúspěšné – „nerušit tatínka při práci“.

Za sekretářskou pomoc jsem zavázán Kanceláři děkana a Katedře psychologie na Univerzitě v Missouri, kde paní Carol Lawsonová přepsala na stroji některé z úvodních poznámek o tomto eseji; a Psychologické klinice na Univerzitě v Harvardu, kde paní Elizabeth Morse Atwoodová statečně bojovala s tím, aby rozluštila můj mizerný rukopis a zplodila z něj čitelný strojopis. Konečný strojopis byl dílem paní Irene Chasové. Rejstřík připravila paní Katherine F. Brunerová.

Za dovolení citovat bych rád vyjádřil uznání těmto společnostem a nakladatelstvím: George Allen and Unwin, Ltd., *American Imago*, Beacon Press, Inc., Basic Books, Inc., Ernest Benn, Ltd., E. P. Dutton and Co., Inc., The Free Press, Harvard University Press, The Hogarth Press, Ltd., The Jewish Publication Society of America, Alfred A. Knopf, Inc. (citace z *Muže Mojžíše a monoteistického náboženství* jsou z vydání Vintage Books, přetištěné se svolením Alfreda A. Knopfa, Inc.), Liveright Publishing Corporation, Philosophical Library, The *Psychoanalytic Quarterly*, Schocken Books a The Soncino Press, Ltd.

David Bakan